

חיי אברהם

פורים תשפ"ה

בענין "קרייתא זו הלילא (בדברי המאירי בקריאת הלל בפורים, ופורים שחל בשבת)"

איתא במגילה (יד.) דאין אומרים הלל בפורים משום שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ, או כדאמר ר' נחמן קרייתא זו הלילא, דקריאת המגילה זו ההלל, או כדאמר רבא אכתי עבדי אחשורוש אנן.

וכתב המאירי שם לטעמא דר' נחמן דקרייתא זו הלילא דמי שהיה במקום שאין לו מגילה שקורא את ההלל¹, שהרי לא נמנעה קריאתו אלא מפני שקריאת המגילה במקומו. וסיים דטעם זה נראה עיקר².

ובברכי יוסף (או"ח תרצ"ג ד') הביא דברי המאירי וכתב על דבריו דמסתמות דברי הפוסקים משמע דאין בו הלל לעולם, וטעמא משום דקי"ל כרבא (דהוא בתרא) דאמר אכתי עבדי אחשורוש אנן (וכ"ה במג"א שם), ולטעם זה לעולם אין לאומרו³.

ובשיורי ברכה שם (וע"ע במחזיק ברכה שם) הביא דברי הרמב"ם (הל' חנוכה ג' ו') שנקט כטעמא דר' נחמן, וז"ל, ולא תקנו הלל בפורים שקריאת המגילה היא ההלל⁴, עכ"ל הר"מ, וכתב דאפשר דגם לטעם זה אף מי אין לו מגילה לא יקרא ההלל בברכה, דלעולם לא תקנו הלל משום דקריאתה זו הלילא, וא"כ גם זה דלית ליה מגילה אין לו לקרות, דלא פלוג רבנן, וכ"כ בפרי מגדים (שם א"א אות ב') דלא פלוג, וכע"ז בהעמק שאלה (כ"ו א').

ובזה שכתבו האחרונים הנ"ל דלא פלוג רבנן ולא תקנו לומר הלל בפורים בכלל, כ"כ בשערי תשובה שם ובשו"ת תשובה מאהבה (א' מ"ה) ובשו"ת כתב סופר (או"ח סי' ק"מ), והוסיפו דאעפ"כ כשאין לו מגילה לקרות יש לו לקרות הלל בלא

¹ ובשו"ת תשובה מאהבה (א' מ"ה) כתב כאשר יצקתי מים ע"י רבינו הגדול נ"ע בעל נודע ביהודה וצל"ח, שמעתי מפיו הקדוש שראה בספר המאירי דיאמר הלל תמורת המגלה, דפריך הש"ס במס' מגלה (יד.) א"ה הלל נמי נימא וקאמר רב נחמן קרייתא זו הלילא, פי' קריאת המגלה היא במקום הלל, ממילא נשמע אם אי אפשר לקרות המגלה שמחוייב לומר הלל, ע"כ שמעתי ובילדתי מרבינו. ובעיקר ביאור קרייתא זו הלילא, יע' בס' כל בו (הל' מגילה סי' מ"ה) שביאר שכשיקרא את דברי האגרת יתעורר לתת שבח והודאה.
² ויע' בשו"ת תשובה מאהבה (א' מ"ה), ושו"ת שיבת ציון (סי' כ"ב), ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קצ"ב ד"ה איברא) ובשו"ת כתב סופר (או"ח סי' ק"מ) שנתנו טעם לדבר זה.

³ ועוד כתב דהרי"ף והרא"ש גרסי מתקיף לה רבא הא אכתי עבדי אחשורוש אנן וכיון דאמר דרך אתקפתא ולא איתיביה עלה ודאי דהלכתא כוותיה דרבא.
⁴ וע"ע מש"כ הר"מ בסוף ההקדמה במנין הקצר.

ברכה שלפניו ושלאחריו כקורא בתהלים ושפיר דמי. וכ"כ בשיורי ברכה הנ"ל, שלא יקרא הלל "בברכה".

ובשו"ת תורה לשמה (סי' קצ"ד) נשאל באשה חרשת שאינה יכולה לשמוע מגילה מאחרים וגם היא עצמה אינה יודעת ללמוד כלל ורק יודעת ללמוד תפילת חול ושבת שלמדה בהיותה בריאה ובכללם יודעת לומר ההלל, אם יש לה לקרוא הלל בפורים במקום מקרא מגילה, והשיב ע"פ המאירי דיש לה לקרוא הלל אך לא לברך עליו כיון דהפוסקים השמיטו דברי המאירי וכמש"כ שאר האחרונים⁵.

ובשו"ת שיבת ציון (לבן הנודע ביהודה, סי' כ"ב) המליץ בעד המאירי מהשגת דברי האחרונים שכתבו דלא תקנו אמירת הלל בכלל בפורים, דלעולם מי שאומר הלל בפורים אומר מתקנת נביאים שתקנו לומר הלל לדורות ולא היה צריך לזה תיקון חדש בימי מרדכי ואסתר כיון שכבר תקנו נביאים זה לחק עולם לדורות, רק שתקנת חכמים בימי מרדכי ואסתר היה להיפך שקריאת המגילה יהיה במקום אמירת הלל לדעת ר"נ, וממילא מי שאינו קורא המגילה נשאר עליו החיוב לומר הלל מתקנת הנביאים, ולא שייך בזה לומר לא פלוג כיון שלא מצינו שתקנת חכמים היה בדרך שלילה שלא לומר הלל בפורים, אלא שתקנת חכמים היה דרך חיוב שיהיה חייב לקרות המגילה במקום אמירת הלל, יע"ש⁶.

ואילו בשו"ת מהרצ"ח (סי' ס"ה) כ' סברא להיפך מזה, דלעולם לא שייך הלל בפורים אף לר' נחמן (ודלא כדברי המאירי), דרק לנסים היוצאים מגדר הטבע תקנו הלל, והכא קריאת המגילה לבד תספיק לפורים במקום הלל, ואין צריך קריאה וגם הלל, יע"ש באורך בביאור שו"ט הגמ' במגילה.

עוד הקשו לגבי פורים שחל בשבת, לדברי המאירי דמי שאין לו מגילה קורין את ההלל, אמאי מקדימין לקרוא המגילה, ולכולי עלמא מגילה בשבת לא קרינן, למה אין קורין הלל בזמנה במקום קריאת המגילה, ובפמ"ג הנ"ל כתב משום דלא פלוג בתקנתם דלא תקנו הלל בפורים כלל. ובשו"ת תשובה מאהבה (א' מ"ה) כתב דאפשר כיון דקורא את המגילה בזמנים שתקנו חכמים מי"א ואילך שוב אין צריך לקרוא את הלל⁷, וע"ע בר"מ הל' מגילה (פ"א הי"ג) ובמנח"י (ח"ו סי' ס"ז).

⁵ ואפי' שנשים פטורות מהלל, וא"כ אין להם ענין לקרוא הלל במקום קריאת המגילה, ויע' לקמן בזה בדברי האחרונים באודות נשים בקריאת המגילה מצד הקיום של הלל, מ"מ נראה דס"ל דאילו היו מתקנין הלל בפורים היינו אומרים דאף הן היו באותו הנס ויהו מחויבין לקרוא כמו אנשים, וגם בהא דקרייתא זו הלילא ס"ל דהנשים הן בכלל הדין הלל שיש בקריאת המגילה מטעם הנ"ל, משא"כ לדברי המרחשת (הובא לקמן) דס"ל דנשים רק הוו בכלל הדין קריאה ולא הדין אמירת ההלל, ע"כ ס"ל דלא אמר' אף הן היו באותו הנס בזה ופטורות מהלל וצ"ע בזה, ואדרבה, יע' בעמק ברכה (קריאת מגילה אות ג') שכ' דנשים כן חייבות בהלל בפורים מצד אף הן היו באותו הנס, וכן דחה שם בקה"י גופיה, יע"ש שקיים דבריו ע"פ שיטת הר"ן שם.

⁶ וגם במש"כ האחרונים דמי שאין לו מגילה יקרא הלל בלי ברכה, בשו"ת שיבת ציון חולק בזה ג"כ, וכתב שהוא דחומרא דאתי לידי קולא, דהא אחז"ל כל הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. ויע' במשנה הלכות (ח"ה סי' ע"ג), ובשו"ת תורה לשמה (שם) ושו"ת מנח"י (ח"ו סי' ס"ז).
⁷ אולם יע' בלשון הר"ן בגמ' שם וז"ל, קריאתה בזמנה וזכרון תקפו של נס זהו כהלל, ע"כ.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קצ"ב ד"ה ומה) כתב בענין זה דלא בנקל הותר לקרות הלל במקום מגילה אפילו לר' נחמן, אלא אם אי אפשר בענין אחר כגון דלית לו מגילה כלל ואי אפשר לכותבו בשום אופן, דאי לא תימא הכי פורים שחל בשבת מ"ט לא יקראו הלל ויצאו בו ידי חובתו ביומו עכ"פ, אלא בשבת טוב להקדים קודם זמנה מלקרות הלל, ולא אמרו המאירי אלא באי אפשר כלל בשום אופן אז יקרא הלל, ומ"מ לית הלכתא כוותיה.

ויע' בשו"ת בית שער (סי' שצ"ג) דלא קאמר בגמרא אלא דבקריאת מגילה יוצא נמי ידי חובת הלל דקריאתה זו הלילא אבל בהלל ודאי אינו יוצא ידי חובת קריאת מגילה. והכי משמע לישנא דגמרא דפריך אי הכי הלל נמי נימא, משמע דק"ל שנקרא המגילה וגם הלל, אבל לא קשה ליה דנימא הלל ולא מגילה, וא"כ נהי דהמתרץ השיב קריאתה זו הלילא דבמגילה יוצא נמי ידי הלל, אבל לא נד מסברת המקשן דבהלל אינו יוצא ידי מקרא מגילה, ע"כ, וא"כ ממילא עדיף לקרוא המגילה ולצאת ידי חובת הלל אפי' שלא בזמנו מלקרוא הלל בזמנו דאינו יוצא ידי חובת קריאת המגילה בזה.

והנה, דנו האחרונים בכמה דינים הקשורים לענין קרייתא זו הלילא, ויש לפלפל בדבריהם לפי מש"נ לעיל בדברי המאירי והחולקים עליו, וכדיבואר.

בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' נ"א) הקשה בהא דתנן (כא.) קורא את המגילה בין עומד בין יושב, הלא קרייתא זו הלילא, א"כ תיהוי כהלל ותבעי עמידה דוקא, ומידי דהוי אמש"כ האליה רבה (סי' רי"ט) דברכת הגומל בעי עמידה משום דנקרא הלל והלל בעי עמידה.

וכתב בהר צבי (או"ח סי' ק"ל) ליישב דאין לקריאת המגילה כל דיני הלל, דהרי הלל זמנו רק ביום וקריאת המגילה חיובה בלילה וביום, עכ"ד.

ונראה דנחלקו בגדר קרייתא זו הלילא, מי נימא דאיכא דין קריאת הלל בפורים, וקריאת המגילה הוי במקום הלל, או דלמא אין קריאת המגילה נחשבת כהלל, רק דע"י הקריאה לחוד נפטר מקריאת הלל, אבל אי"ז הלל ממש⁸. וי"ל דבזה פליגי המאירי והברכי יוסף ודעימיה, דלפי המאירי דמי שאין לו מגילה צריך לומר הלל מבואר דלעולם תקנו הלל בפורים, רק דתקנו שקריאת המגילה יהא במקום קריאת הלל, ואילו דעת הברכ"י ודעימיה דלא תקנו הלל בפורים כלל, דסגי בקריאת המגילה ואין צורך לאמירת הלל.

וס"ל להחתם סופר כצד הראשון, דאיכא דין הלל בקריאת המגילה, ולכן הוקשה ליה אמאי לא בעי עמידה בקריאת המגילה, ואילו ההר צבי ס"ל דאין בקריאת המגילה דין הלל, והראיה דקורין המגילה בלילה אע"פ דאין קורין הלל בלילה⁹.

במרחשת (סי' כ"ב אות ט') ובקהלות יעקב (מגילה סי' ג') ביארו שיטת הבה"ג (תוס' מגילה ד. ד"ה נשים) דס"ל דאע"ג דנשים חייבות במקרא מגילה מ"מ אינן

⁸וכן משמע לשון הר"ן הובא לעיל שכ' דקריאתה בזמנה זהו כהלל.

⁹ואע"פ דכן יש ליישב ק' הח"ס, מ"מ לא משמע כן מלשון ההר צבי שכ' אין לה כל דיני הלל, ומשמע דעכ"פ יש בזה קיום דין של הלל במקצת.

מוציאות את האנשים, וצ"ב כיון דחייבות אמאי אינן מוציאות את האנשים, וי"ל ע"פ דברי ר' נחמן דקרייתא זו הלילה, הרי שבמצות קריאת המגילה נכללת מצות קריאת הלל, ונשים פטורות מקריאת הלל (סוכה לח.), ולכן אינן מוציאות אנשים שחיוב קריאתם הוא גם מדין הלל ואילו הנשים אינן חייבות אלא מדין פרסומי ניסא לחוד. ולפי"ז אין זה אלא בקריאת היום, אבל בקריאת הלילה שאז אין חיוב קריאת הלל קריאת אנשים ונשים שוין דאין ענין הקריאה אלא משום פרסומי ניסא, ובזה נשים מוציאות אנשים ג"כ שחיובן שוה, עכ"ד¹⁰.

אולם כ"ז אתי שפיר אם נימא דבמצות קריאת המגילה נכללת מצות קריאת ההלל, אבל לפי דברי הברכי יוסף ודעימיה דלעולם לא תקנו קריאת הלל בפורים, ממילא ליכא חילוק בחיובא דאנשים ונשים דלשניהם הקריאה הוי רק מצד פרסומי ניסא, וצריך לבאר דברי הבה"ג בטעמא דאין הנשים מוציאות את האנשים באופן אחר.

באור שמח (הל' מגילה א' ז') ועמק ברכה (קריאת מגילה אות ג') ביארו דברי ר' אסי (מגילה ה.) דאמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, ע"פ דברי ר' נחמן דקרייתא זו הלילה, וא"כ בזמנה ביום לעולם גם היחיד חייב לקרותה מפני חיוב ההלל שאפילו יחיד גומר ההלל¹¹, רק בלילה סבר רב אסי דאין קורין אפי' בזמנה ביחיד משום דחובת ההלל ליכא בלילה, עכ"ד.

וה"נ יש להעיר כנ"ל, דכ"ז נחא אם בקריאת המגילה מתקיים דין קריאת הלל ג"כ¹², אבל אם לא תקנו הלל בפורים כלל, אף ביום אין דין שיחיד חייב לקרותה מצד הלל, ואתי דברי רב אסי כפשוטו דבין ביום ובין בלילה אין קורין אלא בעשרה.

[עוד נפק"מ בדברי המאירי, כתב בשו"ת דברי יציב (סי' רצ"ו) על דברי הרמ"א (ס"ס תרצ"ג) כשיש מילה בפורים מלין התינוק קודם קריאת המגילה, ובב"י (יו"ד סי' רס"ב) שמלין אחר קריאת המגילה וסיום התפלה, והביא דברי התוספתא במנחות (פ"ו) דתפלה והלל מעכבין זה את זה ואסור להפסיק ביניהם במה שאינו צורך התפלה, ולדברי המאירי דבמקום שאין מגילה קורין את ההלל, ואילו אנו קי"ל כרבא (וכדברי האחרונים דלא כהמאירי), לכן מפסיקים בברית מילה בין התפלה לקריאת המגילה (לדעת הרמ"א) להראות דלא קי"ל כר' נחמן ובמקום שאין מגילה לא יבואו לקרות את ההלל¹³].

אשמח לקבל תרומות והערות: אברהם הבר, דוא"ל: chayeivraham@gmail.com

¹⁰ובקה"י דחה דלא פלוג בתקנתם ולעולם תקנו קריאה דלילה גם מצד דין הלל לאנשים, ולכן אין נשים מוציאות אנשים גם בקריאה של לילה יע"ש באורך. וע"ע מש"כ בעמק ברכה (קריאת מגילה אות ג').

¹¹ובזה מיישב קושית בעל המאור אמאי לא תני להא בהדי הנך דאין עושין פחות מעשרה.

¹²ובעמק ברכה שם הביא דברי המאירי, וא"ש כמש"נ. וע"ע נפק"מ בזה בדברי העמק ברכה (מצות צריכות כונה) לבאר דברי הגמ' בר"ה (כח:), והארכנו בזה במק"א.

¹³ויש להקשות על ביאור זה, דהא כ' הרמ"א דאין אומרים למנצח, וכ' במהרי"ל דהי' משום דכל יום חול שקורין בו הלל אין אומרים למנצח, וה"נ בפורים שבמקום הלל קורין המגילה, אלמא דקי"ל כטעמא דר' נחמן.